

समृद्ध आणि आनंदी गाव

ब्रिगेडियर सुधीर सावंत

माजी खासदार

समृद्ध आणि आनंदी गाव प्रकल्पाचे जनक

समृद्ध आणि आनंदी गाव

ग्राम विकास संघ
(Village Development Team)

ग्राम विकास संघाचे सदस्य

- सरपंच
- पोलीस पाटील
- शेतकरी गट प्रमुख
- महिला बचत गट प्रमुख
- युवा मंडळ प्रमुख
- सांस्कृतिक व क्रीडा मंडळ प्रमुख
- तंटामुक्ती समितीचे अध्यक्ष
- सहकारी सोसायटीचे अध्यक्ष
- अशासकिय संस्था (NGO) अध्यक्ष
- उद्योजक प्रतिनिधी
- प्रत्येक वाडीतील गावा मधील एक प्रतिनिधी
- प्रत्येक वाडीतील मुंबई मधील एक प्रतिनिधी
- ग्रामसेवक
- तलाठी
- शाळांचे मुख्याध्यापक
- कृषि विज्ञान केंद्राचे प्रतिनिधी
- कृषि विभागाचे प्रतिनिधी
- पशुसंवर्धन विभागाचे प्रतिनिधी
- आरोग्य विभागाचे प्रतिनिधी
- बँक प्रतिनिधी
- विद्युत मंडळाचे प्रतिनिधी
- दूरसंचार विभागाचे प्रतिनिधी
- अंगणवाडी सेविका
- आशा सेविका

ग्राम विकासाचे ठळक मुद्दे

१. आरोग्य

- क्रिडा
- योगा
- व्यायाम
- आहार

२. उद्योग

- रोजगार
- समूह शेती
- नैसर्गिक शेती
- कृषि आधारीत उद्योग
- लघुउद्योग
- पशुसंवर्धन
- कृषि पर्यटन

३. संस्कृती

- पाणी
- शिक्षण
- पर्यावरण
- स्वच्छता
- वीज

प्रस्तावना

गाव हे विकासाचे केंद्र कधी होणार? हा प्रश्न गांधीजींना पडला होता. ७० वर्ष भारताच्या स्वातंत्र्याला झाली, पण आपण गाव भकास करत चाललो आहोत. गावातील सर्व आकर्षण नष्ट करून लोकांना शहरात झोपडपट्ट्यांमध्ये रहायला धाडण्यात आले आणि कोरोनाच्या तावडीत अडकवण्यात आले. याचे परिणाम जगभर दिसत आहेत. सर्वांत पुढारलेला देश आज सर्वांत भयाण अवस्थेत आहे.

भारत स्वतंत्र झाला तेव्हा ८०% लोक गावात होते. त्यांचा व्यवसाय शेती होता. भारत सुद्धा शेतीला उपयुक्त देश होता. ५२% जमीन शेतीलायक होती. वर्षाला ३ पीक घेण्याची क्षमता ह्या देशाची होती. दुसरीकडे अमेरिकेत १९% जमीन शेतीलायक होती. १८% चीन मध्ये होती. साहजिक या आणि इतर विकसित देशांनी उद्योगाला प्रगतीचे सूत्र मानले. जिथे जिथे उद्योग उभे राहिले तिथे तिथे शहरे वाढत गेली आणि जीवनशैली ही शहरी बनत गेली. बहुसंख्य लोक शहरात राहत असल्यामुळे राजकीय आणि आर्थिक धोरणे सुद्धा शहरी बनत गेली. विकासाचे तत्त्वज्ञान सुद्धा शहरी झाले किंवा उद्योगावर आधारित झाले. त्यामुळे शेतीला दुय्यम स्थान मिळाले. भारताचे राज्यकर्ते आणि तत्त्वज्ञानी सुद्धा ऑक्सफर्ड, केम्ब्रिजमध्ये शिकलेले होते. ज्याप्रमाणे आपण ब्रिटीशांचे कायदे भारतात लागू केले त्याचप्रमाणे आर्थिक विकासाचे तत्त्वज्ञान सुद्धा इंग्लंडमधील लागू केले. त्यामुळे भारतात शेतीला नगण्य स्थान मिळाले. ग्रामीण भारताची अधोगती होत गेली व देशात आर्थिक विषमता प्रचंड वाढली. शहरातील निवडक लोक प्रचंड श्रीमंत झाले व गावातील लोक गरीब होत गेले. देशात संपत्ती वाढून सुद्धा ती शहरातल्या एका विशिष्ट गटाकडे गेली आणि शेतकऱ्यांवर आत्महत्या करण्याची वेळ आली. जर भारताने गांधीजींच्या सांगण्यावरून शेतीला प्रथम स्थान दिले असते आणि उद्योगाला दुय्यम स्थान दिले असते तर भारत जगाचे अन्नाचे भांडार झाले असते आणि आज जगात सर्वांत विकसित देश होण्याचा महामार्ग खुला झाला असता. त्यासाठी गाव हे विकासाचे आणि नियोजनाचे केंद्र बनले पाहिजे.

गेली ७० वर्ष नियोजनाचे घोडे गाव सोडून शहराकडे उधळले होते. महाकाय शहरे निर्माण झाली. दाटीवाटीने लोक राहू लागले. तरुण शहराकडे धावू लागले. जगातील खनिज, जंगले, निसर्ग उद्धवस्त करून शहरी जीवन आणखी सुखमय, विलासी बनवण्यात माणुसकी जळून गेली. म्हणून वेळ आली आहे की प्राप्त परिस्थिती बदलण्यासाठी, आनंदी जीवनाचे खरे रहस्य उलगडण्यासाठी एक नवीन दिशा घेऊन मानवी जीवन सुखी आणि समृद्ध केले पाहिजे.

जीवनाची संकल्पना आनंद आणि समृद्धी आहे. गावांचा सामुदायिक विकास करण्याच्या दृष्टीने सिंधुदुर्ग जिल्हा कृषि प्रतिष्ठान, किल्लोस या संस्थेने पुढाकार घेतलेला आहे. समृद्ध गाव हाच उद्देश नजरेसमोर ठेवून आम्ही स्थानिक आमदार, लोक प्रतिनिधी, सरपंच, ग्रामपंचायत सदस्य, मुंबई मंडळ, कृषि अधिकारी, शिक्षक, आरोग्य सेविका, बचत गट महिला प्रतिनिधी गावातील सक्रीय लोक यांच्या उपस्थितीत गावांमध्ये अनेक बैठका घेतल्या. बैठकांमध्ये गावामध्ये आनंदी आणि समृद्ध समाज कसा बनवता येईल यावर चर्चा करून एक विकास आराखडा बनवला आहे. चर्चेअंती गावातील वरील सर्व घटकांना एकत्रित करून एक ग्राम विकास संघ स्थापन करण्याचे ठरविण्यात आले. समृद्ध गाव ही संकल्पना यशस्वी होण्यासाठी गावातील लोकांचा प्रभावी सहभाग अपेक्षित आहे. सिंधुदुर्ग जिल्हा कृषि प्रतिष्ठान किल्लोस ही संस्था गावामध्ये वेळोवेळी येऊन शेती उत्पादन,

फळ प्रक्रिया, बाजारपेठ अशाप्रकारच्या वेगवेगळ्या विषयांवर राज्य व केंद्र शासनाच्या विविध विभागांचे सहाय्य घेऊन प्रशिक्षण व मार्गदर्शन करत आहे. सिंधुदुर्ग जिल्हा कृषी प्रतिष्ठान ही संस्था समृद्ध गाव योजनेत एक दुवा म्हणून काम करत आहे. याचबरोबर गावची ग्रामपंचायत, स्थानिक गाव समिती, मुंबई मंडळ, लोक प्रतिनिधी यांनी समृद्ध गावाचा आराखडा कार्यान्वित करण्यासाठी शासन, कंपनी, सामाजिक संस्था यांच्या माध्यमातून निधी उभारण्याच्या कामात सहभाग घेणे अपेक्षित आहे.

समृद्ध गाव प्रकल्पाचे उद्दिष्ट गावातील प्रत्येक व्यक्तीला रोजगार उपलब्ध करून देणे व प्रत्येकाला स्वावलंबी करणे हे आहे. दैनंदिन गरजेच्या वस्तु गावातच बनवण्याची व्यवस्था बनत आहे. त्यायोगे गावातील पैसा गावातच ठेवणे आवश्यक आहे. बाहेरचा पैसा गावात आला पाहिजे, त्यासाठी गावातील तयार माल बाहेर विक्रीला गेला पाहिजे. नैसर्गिक शेती पद्धतीच्या माध्यमातून शेतीतील उत्पादन खर्च कमी करणे. रासायनिक खते आणि किटकनाशके गावातून तडीपार केली पाहिजेत. त्याचबरोबर गावातील पिकांच्या स्थानिक जातींचे संवर्धन करून, औषधी वनस्पतींचे देखील उत्पादन केले पाहिजे. त्यातून गावातील प्रत्येकाचे आरोग्य चांगले राहण्यासाठी व्यवस्था करणे आवश्यक आहे. गावातील नैसर्गिक साधन संपत्तीचे संवर्धन करून गावातील पिण्याचे व सिंचनाचे पाणी उपलब्ध करून पर्यावरणाचे रक्षण केले पाहिजे.

तसेच योग व क्रीडा यांच्या सोयी सुविधा निर्माण करणे हे आपले कर्तव्य आहे. प्रत्येक स्त्रीने व्यायाम केलाच पाहिजे. सकाळी महिलांनी एकत्र येऊन योगा करावा किंवा खेळ खेळावा. स्त्रियांनी हे करणे म्हणजे ग्रामीण जीवनात आश्चर्य वाटण्यासारखे आहे. पण सुरुवातीला कुठलीही नवीन आणि चांगली प्रथा हास्याचा विषय होतो. पण त्याला न जुमानता आपल्यासाठी आपणच बदल केला पाहिजे.

दुसरीकडे ग्रामीण जीवनातील आनंदच नष्ट झाला आहे. त्याला समृद्ध करण्यासाठी सांस्कृतिक चळवळीतून जीवन आनंदी करता येते. सणवार तर आहेतच, पण ग्रामीण लोकांचे लक्ष कला-कौशल्याकडे वळविले पाहिजे. उदा. प्रत्येकाने एक तरी वाद्य वाजविले पाहिजे किंवा गायन केले पाहिजे, नाचले पाहिजे. त्यातून आनंद मिळाला पाहिजे. विकास म्हणजे नुसते काम नसते. आनंद आला पाहिजे नाहीतर जीवन रुक्ष होते, प्रभोधनाशिवाय दुःखी माणूस विकसित होत नाही. उत्पन्न व संस्कृतीतून मानवाला आध्यात्मिक बळ मिळते. ते जोपासण्याची गरज आहे.

गोसंवर्धन चळवळ व पशुसंवर्धन हे ग्रामीण जीवनाचा महत्वाचा भाग आहे. उत्पादन आणि उत्पन्नाचे साधन आहे. बचत गटाद्वारे गोशाळा, कुक्कुटपालन, शेळी पालन, मत्स्यपालन करणे सहज शक्य आहे. प्रत्येक गाव हे Wi-Fi युक्त पाहिजे, म्हणजे गावातील लोकांना जगाचे ज्ञान मिळविण्यासाठी काही अडचण येणार नाही. विद्यार्थ्यांना शिकविण्यासाठी वेगवेगळी साधने उपलब्ध करता येतील. गाव प्रगती पथावर नेण्यासाठी स्थानिक नेतृत्व निर्माण होईल. त्यासाठी इंटरनेटद्वारे जगाशी संवाद साधता येईल व मार्गदर्शन घेता येईल. गावातील शेतमालावर प्रक्रिया करण्याचे प्रशिक्षण घेता येईल व त्या आधारावर उद्योग सुद्धा उभारता येतील. कृषि माल व बचतगटांना बाजारपेठ उपलब्ध होईल. हे सर्व तेव्हाच साध्य होईल, जेव्हा गावामध्ये विकासाची दिशा एकसंधपणे ठरेल. घाणेरड्या राजकारणाचा शिरकाव गावात होऊ देऊ नका. राजकीय पटलावर स्पर्धा होणारच पण तिचा परिणाम गावाच्या विकासावर कधीही होता कामा नये.

ब्रिगेडियर सुधीर सावंत

माजी खासदार

समृद्ध आणि आनंदी गाव प्रकल्पाचे जनक

संकल्पना

समृद्ध गाव प्रकल्प आनंदी व समृद्ध गाव निर्माण करण्यावर केंद्रीत आहे. देशाचे लक्ष शहराच्या ठिकाणी उद्योग विकसित करण्यात गेले. परिणामतः ६०% भारतीय जनता ही खऱ्या विकासापासून वंचित राहिली. आधुनिक भारतात उद्योगातून रोजगार मिळू शकत नाही. म्हणून गावातच रोजगार निर्माण झाला पाहिजे आणि गाव समृद्ध झाले पाहिजेत. कोरोना कांडातून हेच आपण शिकले पाहिजे.

समृद्ध गाव हा खऱ्या अर्थाने लोकांनी लोकांसाठी चालविलेला प्रकल्प आहे. गावामध्ये स्वतःसाठी रोजगार निर्माण करणे. तसेच जीवन आनंदी बनविण्यासाठी ज्या गोष्टी आवश्यक आहेत. त्या गावातच निर्माण होण्यासाठी एकमेकांची मदत घेऊन त्यासाठी प्रयत्न करणे आणि त्यासाठी लागणाऱ्या कौशल्य विकास कार्यक्रमांमध्ये प्रत्येकाने भाग घेणे अपेक्षित आहे. गावात त्याची अंमलबजावणी गावासाठी तयार झालेल्या गाव गटामार्फत पूर्ण करण्यात येईल. समृद्ध गावाची चळवळ यशस्वी होण्यासाठी सक्षम लोकांनी आपल्या आवडीच्या क्षेत्रामध्ये पुढे येऊन नेतृत्व करणे अपेक्षित आहे.

अर्थव्यवस्थेत सेवा क्षेत्र झपाट्याने वाढत आहे. आज भारतात सेवा क्षेत्र ६०%, उद्योगक्षेत्र २२% आणि कृषि क्षेत्र १८% आहे. परंतु रोजगाराच्या बाबतीत मात्र कृषि क्षेत्रावर ७०% लोक अवलंबून आहेत. याचा निष्कर्ष असा निघतो की रोजगार निर्मिती ही कृषि क्षेत्रात अडकलेल्या लोकांसाठी झाली पाहिजे. गावांमध्ये संपत्ती आणि संपन्नता आली पाहिजे. विज्ञान व तंत्रज्ञान संपत्ती निर्मितीचा पाया आहे. गावांमध्ये पैसा आणि संपत्ती कशामुळे निर्माण होईल व गावच्या नैसर्गिक साधन संपत्तीचे संवर्धन कसे होईल, हाच समृद्ध गाव योजनेचा विषय आहे.

स्वातंत्र्योत्तर काळात गांधीर्याने विचार न केल्यामुळे गाव ओस पडू लागले व रोजगारासाठी माणसे शहराकडे धाव घेऊ लागली. त्यामुळे शहरांमध्ये सोयी सुविधा निर्माण करण्यासाठी ताण पडत आहे. लोकांचे जीवन सुद्धा असुरक्षित झालेले आहे. म्हणून ह्यावर उपाय म्हणून गाव हा केंद्रबिंदु मानून गाव स्वयंपूर्ण करणे ही काळाची गरज आहे. हे सर्व करण्यासाठी समृद्ध गाव ही संकल्पना प्रस्तावित केलेली आहे.

ग्राम विकास संघ

समृद्ध गाव ही संकल्पना राबवितांना गावामध्ये राबवायच्या उपक्रमांचे नियोजन करण्यासाठी तसेच गावातील लोक व शासन, स्वयंसेवी संस्था यांच्यामध्ये समन्वय साधण्यासाठी ग्राम विकास संघ स्थापन करण्यात येईल. ग्राम विकास संघा अंतर्गत प्रत्येक विषयाचा पाठपुरावा करण्यासाठी वाडी विकास गट व उत्सुक लोकांचा एक उपगट तयार करण्यात येईल. मुंबई आणि गावातील लोक मिळून हा संघ बनेल. हा संघ दर महिन्याला बैठक घेऊन कार्यक्रमांची अंमलबजावणी करणे, आढावा घेणे, निधी उपलब्ध करून देणे यांचे नियोजन करेल. गावातल्या सक्षम व नेतृत्व करणाऱ्या लोकांचा हा संघ आहे. हा संघ राजकारण विरहित राहील. समृद्ध गावाची चळवळ रुजवणे व यशस्वी करण्यासाठी प्राधान्याने कोणत्या गोष्टी करणे आवश्यक आहे, याचे नियोजन करण्याचे काम हा गट करेल. यासाठी गावची ग्रामपंचायत, इतर शासकीय व अशासकीय विभाग, गावातील प्रस्थापित मंडळे यांचे सहाय्य हा गट घेईल. समृद्ध गावात आयोजित करण्यात येणाऱ्या विविध उपक्रमांसाठी निधी उभारण्याकरता ग्राम विकास संघ प्राधान्याने काम करेल त्यासाठी सुद्धा ते वेगवेगळ्या विभागांची मदत घेतील.

समृद्ध आणि आनंदी गाव

ग्राम विकास संघ
(Village Development Team)

ग्राम विकास संघाचे सदस्य

- सरपंच
- पोलीस पाटील
- शेतकरी गट प्रमुख
- महिला बचत गट प्रमुख
- युवा मंडळ प्रमुख
- सांस्कृतिक व क्रीडा मंडळ प्रमुख
- तंटामुक्ती समितीचे अध्यक्ष
- सहकारी सोसायटीचे अध्यक्ष
- अशासकिय संस्था (NGO) अध्यक्ष
- उद्योजक प्रतिनिधी
- प्रत्येक वाडीतील गावा मधील एक प्रतिनिधी
- प्रत्येक वाडीतील मुंबई मधील एक प्रतिनिधी
- ग्रामसेवक
- तलाठी
- शाळांचे मुख्याध्यापक
- कृषि विज्ञान केंद्राचे प्रतिनिधी
- कृषि विभागाचे प्रतिनिधी
- पशुसंवर्धन विभागाचे प्रतिनिधी
- आरोग्य विभागाचे प्रतिनिधी
- बँक प्रतिनिधी
- विद्युत मंडळाचे प्रतिनिधी
- दूरसंचार विभागाचे प्रतिनिधी
- अंगणवाडी सेविका
- आशा सेविका

समृद्ध आणि आनंदी गावातील विकासाच्या संकल्पना

१. आरोग्य

समृद्ध व संपन्न गाव होण्यासाठी गावातील सजीवांचे आरोग्य व्यवस्थापन चांगले असले पाहिजे. माणसांच्या व प्राण्यांच्या आरोग्याची चांगल्या प्रकारे काळजी घ्यावी लागेल. त्यासाठी पुढील गोष्टी करण्यात येतील. पोषण आहाराची शेती केली जाईल. औषधा पेक्षा आजार होवूच नये यासाठी रोग प्रतिकार शक्ती नागरिकांमध्ये वाढली पाहिजे ह्यावर भर दिला जाईल. पोषण आहाराच्या निर्मितीसाठी पीक पद्धती विकसित केली जाईल. भाजीपाला व कडधान्यासाठी परसबाग तयार करण्यात येईल. काजू, कोकम, जांभूळ, फणस, पपई, केळी, नारळ, सुपारी, औषधी वनस्पतीची लागवड आणि फळ प्रक्रिया पदार्थ करण्यासाठी बचत गट स्थापन केले जातील. गावातील लोकांचे सर्व्हेक्षण करून आरोग्य पत्रिका बनवण्यात येईल व त्यांच्यासाठी आरोग्य शिबीर आयोजित करून सर्वांची आरोग्य चाचणी करण्यात येईल. गावाच्या आरोग्य संपन्नतेसाठी गावोगावी जाऊन आरोग्य व योग शिबिरे घेतली जातील. पशुपक्षांच्या आरोग्यासाठी जनावरांची आरोग्य शिबिरे घेऊन त्यांच्यावर औषधोपचार करण्यात येईल. गावातील घन कचऱ्याचे नियोजन करून त्यांचे खत आणि वीज निर्मितीसाठी प्रशिक्षणे घेतली जातील. या सर्व प्रक्रियेत नैसर्गिक शेतीवर आधारीत अन्न-धान्याचे सेवन करणे अत्यावश्यक आहे. शरीरात रसायन जाणे म्हणजे रोगराईला आमंत्रण देणे. गावागावात एका डॉक्टरच्या अध्यक्षतेखाली आरोग्य संघ बनवण्यात येईल. त्यात योग, क्रीडा तज्ञ, नैसर्गिक शेती तज्ञ, आहार तज्ञ, वैद्य तज्ञ काम करतील. सुदृढ पशू संघ स्थापन करण्यात येईल. यामध्ये जनावरांच्या डॉक्टरच्या अध्यक्षतेखाली गावातील जनावरांचे वैद्य यांची संघटना करण्यात येईल.

i) क्रिडा

ग्राम विकास संघात क्रिडा विकास गट स्थापन करण्यात येईल. मानवाच्या आरोग्यासाठी व सुदृढ जीवन घडविण्यासाठी क्रिडा क्षेत्राचे स्थान मोठे आहे. विविध खेळांच्या माध्यमातून माणसाचे शरीर व मन सुदृढ होण्यास मदत होते. मानवाने आपल्या सुदृढ जीवनासाठी वैयक्तिक खेळ खेळणे गरजेचे आहे. यासाठी गावोगावी खेळांच्या स्पर्धांचे आयोजन करून लोकांना महत्त्व पटवून देण्यात येते. यामध्ये विशेषतः कराटे, तायकंडो, कबड्डी, लंगडी, खो-खो, फूटबॉल, बॉक्सिंग, क्रिकेट, कॅरम, बुद्धिबळ इ. खेळ असतील, तसेच ग्राम विकास संघाने निश्चित केलेले खेळ घेण्यात येतील. महिलांसाठी विशेष खेळ योजना बनवण्यात येईल व स्पर्धा ठेवण्यात येतील. त्यात सर्व महिलांनी भाग घेणे अनिवार्य असेल. योगासाठी प्रशिक्षक तयार करून वाडी-वाडीवर योग वर्ग घेण्यात येतील. तसेच समूहाने रोज व्यायाम करण्याची सवय लावली जाईल.

ii) योगा

प्रत्येक क्षण उत्कंठेने जगत असताना पूर्णपणे आंतरिक स्थिरता अनुभवणे म्हणजे योगा. विविध आसने करून शरीर लवचिक आणि स्थिर बनते. निरोगी शरीर आणि मन हाच खरा आनंदी जीवनाचा मंत्र आहे. आज मानवाच्या जीवनात दगदग आणि स्पर्धा वाढली आहे. त्यामुळे मानसिक आरोग्य धोक्यात येत आहे. योग चिकित्सा, योगासने, प्राणायाम, ध्यान, सूर्य नमस्कार अशा बाबी समृद्ध आणि आनंदी गाव प्रकल्पात राबविण्यात येणार आहेत.

iii) व्यायाम

मानवी जीवनात व्यायामाला अत्यंत महत्वाचे स्थान आहे. नियमित व्यायामाने अनेक रोग टाळता येतात. शरीर निरोगी ठेवण्यास मदत होते. व्यायामाने मानसिक आरोग्य उत्तम राहते. दररोज व्यायाम केल्याने नविन ऊर्जा प्राप्त होते, जीवनात उत्साह टिकून राहतो. व्यायामामुळे आत्मविश्वास वाढतो. गावातील प्रत्येक नागरिकाने नियमित व्यायाम केल्यास गाव निरोगी होईल. त्यासाठी गावा गावामध्ये युवा क्लबची उभारणी करण्यासाठी खास प्रयत्न करण्यात येतील.

iv) आहार

अन्न ही लोकजीवनाची खूप संवेदनशील बाजू असते. आहारात रोज मोठ्या प्रमाणात स्थानिक अन्न पदार्थ असावेत. पोषक आहारामुळे मानवाच्या शरीराचा उत्तम विकास व वाढ होते. पोषक आहारामुळे वजन सुद्धा नियंत्रणात ठेवण्यास मदत होते. पचनशक्ती सुधारते व भूक वाढते. शारीरिक व मानसिक स्वास्थ्यावर चांगला प्रभाव पडतो. संतुलित आहारामध्ये पोषकतत्वे, प्रथिने, खनिजे, जीवनसत्वे समाविष्ट असतात. दिवसेंदिवस मानवाची रोग प्रतिकार शक्ती कमी होत आहे. उत्तम आरोग्यासाठी संतुलित व सकस आहार निर्मिती व जनजागृतीवर भर देण्यात येईल.

२. उद्योग

i) रोजगार

रोजगार निर्मितीसाठी कृषि व कृषिवर आधारित उद्योगांचा प्रामुख्याने विचार करावा लागेल. यामध्ये नैसर्गिक शेती, कृषि सेवा व सल्ला, रोपवाटिका व्यवस्थापन, फळबाग व्यवस्थापन, भाजीपाला शेती, फुलशेती, प्रकिया उद्योग, कुक्कुटपालन, दुग्धव्यवसाय, शोभिवंत मत्स्यपालन, बिजोत्पादन, कडधान्य लागवड, तेलबिया लागवड, औषधी वनस्पती लागवड, वैरण विकास, कृषि माल विक्री व्यवस्था, माती परीक्षण, कृषि पर्यटन अशा प्रकारच्या बाबींचा समावेश करता येईल. ही बाब गावातील वाडीवार करण्यात येईल. त्यासाठी समृद्ध वाडी विकास केंद्र स्थापन करण्यात येईल.

ii) समूह शेती

गावामध्ये असणारी तुकड्या तुकड्यांची असणारी शेती एकत्रित करून समूह शेती करण्यासाठी शेती गाव तयार करण्यात येतील. दुसरीकडे, जमिनीच्या विखुरलेल्या तुकड्यामुळे शेती व्यवसायात यांत्रिकीकरण आणणे अशक्य झाले आहे. त्यातच बहुसंख्य जमीनमालक काम धंद्यानिमित्त शहराकडे वळले. त्यामुळे गावाकडे शेती करायला फारशी माणसे उरली नाहीत. ही परिस्थिती बदलायला पाहिजे. म्हणूनच आम्ही समृद्ध गावाची संकल्पना अस्तित्वात आणली आहे.

iii) नैसर्गिक शेती

दिवसेंदिवस रासायनिक खतांचा असंतुलित वापर शेतात मोठ्या प्रमाणात होत आहे. त्यामुळे जमिनीची सुपीकता कमी होत चालली आहे. गावागावामध्ये नैसर्गिक शेतीचा प्रसार करण्यात येईल. शेती मध्ये घनजीवामृत, जीवामृत, बिजामृत, निमाख, अग्निअख, दशपर्णी अर्क इत्यादींचा वापर व गांडूळखत निर्मिती यावर शेतकऱ्यांना प्रशिक्षण देऊन त्यांना त्याकडे प्रवृत्त केले जाईल. गावाच्या जमिनीचे आरोग्य व नागरिकांचे आरोग्य जपण्यासाठी नैसर्गिक शेती पद्धतीचा प्रसार केला जाईल. नैसर्गिक शेतीवर प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिके आयोजित केली जातील. नैसर्गिक शेतीचे गट स्थापन केले जातील.

iv) कृषि आधारीत उद्योग

रासायनिक शेतीमुळे कर्करोग, मधुमेह, हृदयविकार, रक्तदाब असे विकार वाढू लागले आहेत. शेती उद्धवस्थ होऊ लागली आहे. दिवसेंदिवस रासायनिक खते आणि किटकनाशकांचा वापर वाढत आहे. किटकांची प्रतिकारशक्ती वाढत गेली. परिणामतः रासायनिक खतांचा आणि किटकनाशकांचा वापर वाढतच गेला व शेतीमध्ये गुंतवणूक वाढली. त्यामानाने उत्पन्न वाढले नाही. रासायनिक कृषि निविष्टांसाठी कर्ज घेण्याशिवाय पर्याय उरलेला नाही. त्यामुळे शेतकरी कर्जबाजारी होत गेला आणि आत्महत्येचे पर्व सुरु झाले. नैसर्गिक शेती ही मानवी जीवनातील नवीन शाश्वत जीवनशैलीचा महामार्ग आहे.

कृषि प्रतिष्ठानने नैसर्गिक शेती प्रसार, कृषि मालप्रकिया व विक्री, तसेच महिला बचत गट सक्षमीकरण यामध्ये विशेष पुढाकार घेतला आहे. तसेच प्रामुख्याने शेतकऱ्यांना सामूहिक शेतीसाठी प्रोत्साहन देणे व त्याबद्दल त्यांना सुयोग्य मार्गदर्शन करणे, कृषीमाल प्रक्रियेसाठी सोयी सुविधा निर्माण करणे, कृषि माल विक्री व्यवस्था निर्माण करणे आणि हे सर्व करीत असताना पर्यावरणाचे संवर्धन करणे अशा बाबींचा समावेश आहे. त्यामध्ये प्रामुख्याने कृषि + फळबाग + भाजीपाला, कृषि + वनशेती, कृषि+जोडधंदे, शेती+विक्री व्यवस्था, कृषि+ पशुपालन, कृषि+कुक्कुटपालन अशा पद्धतीने कृषिवर आधारित गावचा विकास करता येईल.

v) लघुउद्योग

दैनंदिन लागणाऱ्या वस्तूंची निर्मिती जसे साबण, टूथपेस्ट, उदबत्ती, घरगुती मसाले, भाकरी, पीठ, तेल, तांदूळ, तृणधान्य, कडधान्य, डाळी, फळे, भाजीपाले इ. गावातच तयार करण्यात येतील. अशाप्रकारच्या माध्यमातून रोजगाराच्या संधी गावातच निर्माण करण्यासाठी प्रयत्न करण्यात येतील. गावात निर्माण होणाऱ्या प्रत्येक गोष्टीची जबाबदारी घेण्यासाठी गावात कुशल माणसे तयार करण्याचे काम गाव विकास गट करेल. त्यात वाडी विकास गट पुढाकार घेईल.

vi) पशुसंवर्धन

गावामध्ये दिवसेंदिवस पशुसंवर्धनावर दुर्लक्ष होत आहे. जमिनीच्या आरोग्याची व पिकाच्या उत्पादकतेसाठी लागणाऱ्या गोमूत्र, शेणखत, लेंडीखत, विष्टा यांचे प्रमाण कमी होत आहे. गावागावात दुग्ध व्यवसाय चालला पाहिजे व गाव तिथे डेअरी असली पाहिजे. दुधाची प्रकिया गावातच झाली पाहिजे. यासाठी गावठी गायीवर आधारित दुग्धव्यवसाय तंत्रज्ञान लोकांपर्यंत

गावोगावी पोहचविण्यासाठी आटोकाट प्रयत्न करण्यात येतील. नैसर्गिक शेती मध्ये पशुसंवर्धन व्यवसाय हा जोड व्यवसाय म्हणून शेतकऱ्यांकडे असणे गरजेचे आहे. गावातील प्रत्येक कुटुंबांकडे गोसंवर्धन करण्यासाठी ग्राम विकास संघ विशेष प्रयत्न करेल. तसेच सामूहिक गोशाळा गावात निर्माण होण्यासाठी लक्ष देण्यात येईल. कुक्कुटपालन, शेळीपालन, अशा माध्यमातून रोजगार निर्माण करण्यावर भर दिला जाईल. पशुसंवर्धन साधनांचा विकास करणे अपेक्षित आहे.

vii) कृषी पर्यटन

कृषी पर्यटनामुळे शहरातील पैसा गावाकडे विखुरला जाईल व गावात समृद्धी येईल. गावातील तरुणांना रोजगार निर्माण होईल. गावातील शेतीमाल विक्री होईल. कृषी पर्यटन हा शेतीला जोड धंदा आहे, त्यामुळे शेती व्यवसाय फायद्यात येईल.

३. संस्कृती

गाव विकास सांस्कृतिक संघ बनवण्यात येईल. त्यात सर्व बचत गटांचे, युवा संघाचे आणि महिलांचे प्रतिनिधी काम करतील. संपन्न व समृद्ध जीवनाचा उपभोग घेण्यासाठी प्रत्येक गावाची संस्कृती जोपासणे काळाची गरज आहे. त्याच्याबरोबर बाहेरील संस्कृतीचे अवलंबन करणे जरूरीचे आहे. वाईट सवयी सोडणे. द्वेष निर्माण करणारे रिती रिवाज मोडणे. प्रेम भावना, सामूहिक विकास करणाऱ्या रूढी जोपासणे. उपयोगी नसलेल्या पारंपरिक चालीरीतींना आळा घालणे. तरुण पिढीवर चांगले सुसंस्कार घडविण्यासाठी गावातील युवकांचे व्यक्तिमत्व, कला व विचार विकसित करणे. तरुण तरुणींना संस्कारक्षम जीवन जगण्यासाठी प्रवृत्त करणे. सांस्कृतिक चळवळ रुजवण्यासाठी अभिनय, गायन, वादन, रंगकाम, हस्तकला, लोककला यांचे प्रशिक्षण व स्पर्धा आयोजित करणे. एकंदरीत मानव कल्याणासाठी संस्कृती जोपासणे व आनंद निर्माण करणे.

४. पाणी

पिण्याचे व सिंचनाचे पाणी

प्रत्येक गावामध्ये पिण्याच्या पाण्याची समस्या दिवसेंदिवस जटिल होत आहे. प्रत्येक गावात योग्य गुणवत्ता असलेले पिण्याचे पुरेसे पाणी उपलब्ध करण्याची व्यवस्था करण्यात येईल. शेतीमध्ये सिंचन हा अति महत्वाचा घटक आहे. सिंचनासाठी कोकणात पंचक्रोशी केंद्र धरून छोटी धरणे, केटी बंधारे, जलविद्युत प्रकल्प आणि पाणी अडवा पाणी जिरवा असे कार्यक्रम उभे राहिले पाहिजेत. पूर्ण जमीन पाण्याखाली आणणे याला सर्वात जास्त प्राथमिकता दिली पाहिजे. यासाठी प्रत्येक समूहाची योजना बनविण्यात येईल.

५. शिक्षण

गावामध्ये गुणवत्ता पूर्ण शिक्षण मिळण्यासाठी सोयी सुविधा निर्माण करणे. त्यासाठी गावातील मुंबई मंडळाची मदत घेऊन गावात एक शैक्षणिक संघ स्थापन करणे. उपयुक्त शिक्षण देऊन लोकांमध्ये नविन विचार रुजविणे. ज्ञान व कौशल्य आधारित शिक्षण पद्धतीचा अवलंब करणे.

६. पर्यावरण

गावात पर्यावरण विकास गट स्थापन करावा. सध्या गावागावामध्ये जंगल तोड होत असल्यामुळे नैसर्गिक साधन संपत्तीचा वेगाने ऱ्हास होत आहे. त्याचा परिणाम स्थानिक पर्यावरण व जंगली प्राण्यांवर झालेला आहे. गावातील पर्यावरणाचे संरक्षण करण्यासाठी पर्यावरण संघ बनवण्यात येईल. संघा मार्फत पुढील काम करू शकतो. गावातील वीज गावातच निर्माण करण्यात येईल. गावातील घनकचरा, जनावरांची व पक्षांची विष्टा याचा खत आणि वीज निर्मितीसाठी वापर करता येईल. गावतील वीज, पिण्याच्या व शेतीच्या पाण्याची बचत करण्यासाठी नियम बनवण्यात येतील. लाकूडतोडीवर बंदी आणावी लागेल. लाकूड फाट्यांचा जेवणासाठी इंधन म्हणून होणारा वापर कमी करणे. त्यासाठी बायोगॅस व गोबर गॅस कार्यान्वित करावा लागेल. जंगली वनस्पतींची पुन्हा लागवड करून जंगले समृद्ध करण्यासाठी उपाय योजना करण्यात येतील. चांगल्या झाडांची लागवड खाजगी आणि सार्वजनिक ठिकाणी करण्यात यावी. त्यासाठी युवा मंडळाने पुढाकार घेणे अपेक्षित आहे.

७. स्वच्छता

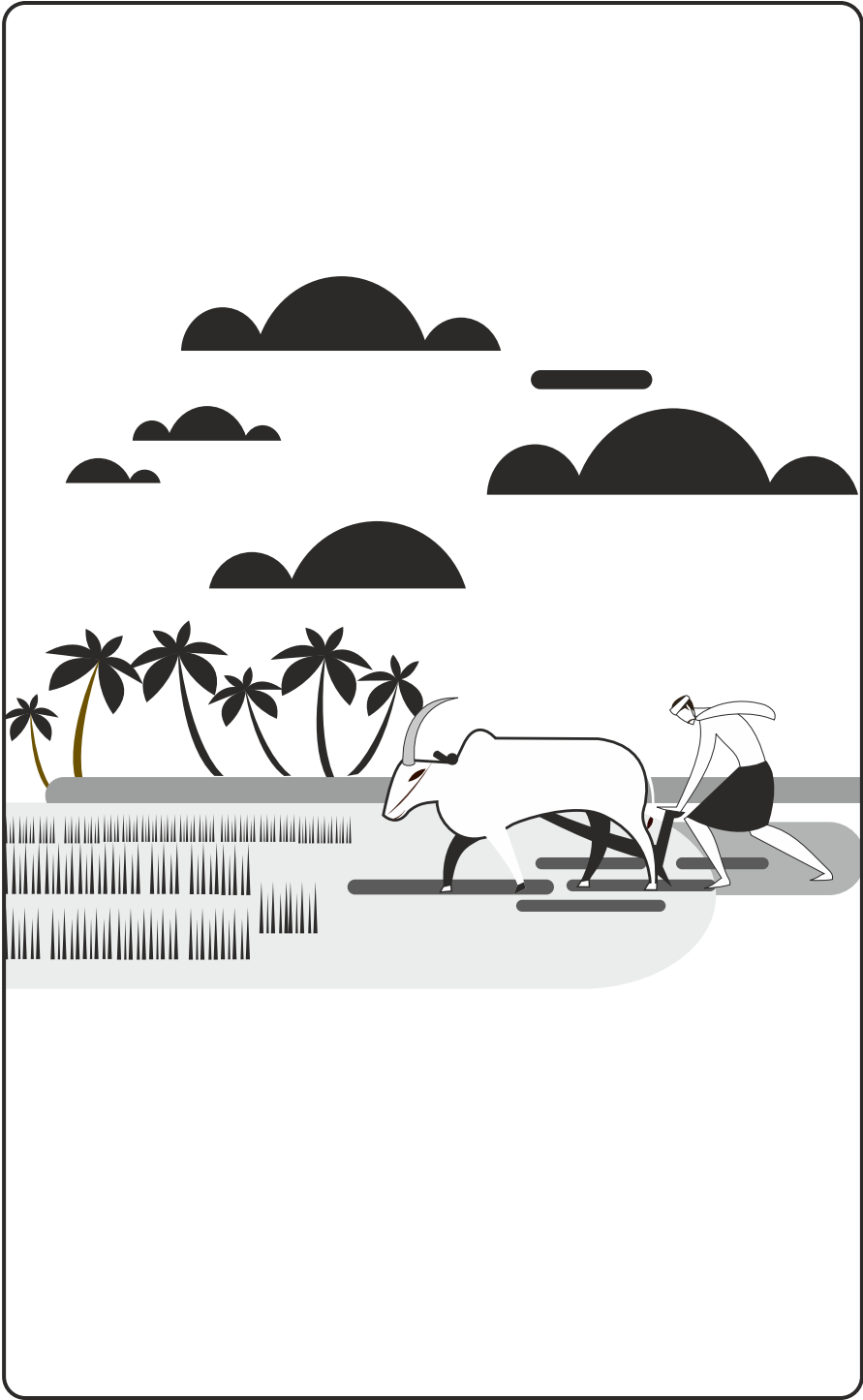
निरोगी आणि रोगमुक्त जीवनासाठी स्वच्छता आवश्यक आहे. आपली घरे व परिसर स्वच्छ ठेवण्याची जबाबदारी आपणच घेतली पाहिजे. स्वच्छता ही मानवी समुदायाचा महत्त्वाचा भाग आहे. स्वच्छतेच्या सवयीतून रोगमुक्त जीवन जगता येते. चांगले पर्यावरण आणि संस्कारासाठी स्वच्छता महत्त्वाची आहे. आपल्या सभोवतालच्या परिसराची स्वच्छता करणे प्रत्येक नागरिकाचे कर्तव्य आहे. समृद्ध आणि आनंदी जीवनासाठी स्वच्छते विषयी जनजागृती करून त्यासाठी विविध उपक्रम राबविण्यात येतील. परिसर स्वच्छतेमध्ये शुद्ध हवा, स्वच्छ पाण्याचा पुरवठा, सार्वजनिक ठिकाणांची स्वच्छता, मानवी मलमुत्राची विल्हेवाट, पाळीव प्राण्यांची देखभाल, घरातील स्वच्छता, शेण कचऱ्याची विल्हेवाट, सांडपाण्याची विल्हेवाट या गोष्टींचा समावेश होतो.

८. वीज

गावातील वीज गावातच बनली पाहिजे. त्यासाठी ग्राम विकास संघाने तज्ञांकडून योग्य दिशा निर्धारित केली पाहिजे. सौरऊर्जा, घनकचरा असे अनेक मार्ग आहेत.

एकच ध्यास - ग्राम विकास !

VILLAGE OF JOY
AND ABUNDANCE

मुख्य संकल्पना

त्रिगे. सुधीर सावंत

अध्यक्ष, सिंधुदुर्ग जिल्हा कृषी प्रतिष्ठान

मार्गदर्शक

प्रदिप सावंत

उपाध्यक्ष, सिंधुदुर्ग जिल्हा कृषी प्रतिष्ठान

प्रकाशक

भास्कर काजरेकर

वरिष्ठ शास्त्रज्ञ व प्रमुख, कृषि विज्ञान केंद्र

मुख्य संकलक

डॉ. विलास सावंत

शास्त्रज्ञ कृषि विस्तार, कृषि विज्ञान केंद्र

सह संकलक

बाळकृष्ण गावडे, विकास धामापूरकर, डॉ. केशव देसाई, विवेक सावंतभोसले
योगेश पेडणेकर, आनंद सावंत, सुमेधा तावडे, दिया जाधव, मंगेश पालव, नरेंद्र सावंत

सिंधुदुर्ग जिल्हा कृषि प्रतिष्ठान, किल्लोस

कृषि विज्ञान केंद्र, सिंधुदुर्ग | छ. शिवाजी कृषि महाविद्यालय, किल्लोस-ओरोस

📍 पो. किल्लोस, ता. मालवण, जि. सिंधुदुर्ग, महाराष्ट्र, पीन: ४१६ ६१६

☎ +९१ ९४२२४ ४९०९८

✉ kvksin@rediffmail.com

🌐 www.kvksindhudurg.com